

яратишдир[6]. АЖ “UzLife” суғурта компанияси бош директори Б.А.Абиркуловнинг фикрига кўра, ҳозирги кунда ҳаётни суғурталаш нафақат бахтсиз ҳодиса, ўлим ёки маълум муддатда тирик қолганда моддий таъминот билан боғлиқ мулкрий манфаатларни ҳимоя қилиш усули, балки жисмоний шахслар учун узок муддатли молиявий режалаштириш ҳамда уларни амалга ошириш воситасидир. Шунингдек зарур ҳимоя даражасини ва чекланмаган даромад олиш имкониятини оптимал тарзда бирлаштирган инвестиция фаолияти ҳамдир[7].

Тадқиқот мақсади ва усуллари (Методология и исследования Research Methodology). Мазкур тадқиқотни амалга ошириш жараёнида эмпирик, статистик ва таққослама тадқиқот усулларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар (Анализ и результаты. Analysis and results).

Ҳаёт суғуртаси давлатга нима беради? Ҳаёт суғуртаси узок муддатлилиқ хусусиятига эга бўлиб, ушбу суғурта аҳолининг катта қисмини қамраб олган ҳолатда, унинг воситасида катта ҳажмда ва узок муддатли пул маблағлари тўпланади ва уларни иқтисодиётнинг турли соҳаларига узок муддатли инвестиция сифатида йўналтириш имконияти юзага келади. Иккинчидан, ҳаёт суғуртаси ижтимоий ҳимоя хусусиятига эга бўлиб, давлат ўз фуқароларининг ижтимоий ҳимоясини амалга ошириш функциясини бажаришда ушбу суғуртадан фойдаланади. Масалан, чет эл тажрибасида аҳолининг кам таъминланган ва чекка ҳудудларидаги қатламлари учун алоҳида микросуғурта лойиҳалари ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу лойиҳалар орқали давлат уларни турли бахтсиз ҳодисалар натижасида кўрган зарарларини суғурта воситасида қоплаш, оила ўз боқувчисини йўқотганда моддий таъминлаш, ижтимоий шароитларни яхшилаш тадбирларини амалга оширади. Бунинг учун уларни ёппасига суғурталаган ҳолда суғурта мукофотларини давлат маблағлари ҳисобидан тўлаб беради.

Микросуғурта – Бангладешлик Нобел мукофоти совриндори, банкир ва иқтисодчи Мухаммад Юнус томонидан ишлаб чиқилган микромолиялаштириш лойиҳалари натижаси бўлиб, Осиё ва Африкадаги миллионлаб кам таъминланган шахсларга бизнес очиш ва уй сотиб олишга ёрдам берди. American International Group Inc. (AIG) 1997 йилда Угандада микросуғуртани тақлиф қилган биринчи компаниялардан бири бўлиб, мазкур суғурта хизматлари бўйича полисларни сотишни бошлади. Тез орада унга Swiss Re, Munich Re, Allianz va Zurich Financial Services каби бошқа йирик суғурта ва қайта суғурта компаниялари ҳам қўшилди. Бугунги кунда кам таъминланган аҳолини молиявий йўқотишлар таъсиридан ҳимоя қилиш мақсадида кўплаб инновацион микросуғурта маҳсулотлари ишлаб чиқилган ва амалда қўлланилмоқда.

Молиявий ҳолат ҳаммаинг кун тартибидagi асосий мавзу. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) томонидан 2017 йилда олиб борилган тадқиқотлар ривожланаётган мамлакатларда катта суғурта бўшлиғи борлигини кўрсатди. Даромад даражаси паст бўлган аҳоли қатламлари анъанавий суғурта маҳсулотларини сотиб олиш имкониятига эга эмаслиги ва бу уларнинг кўп турдаги рисклардан ҳимояланмай қолишига сабаб бўлмоқда. Илгари суғуртадан фойдаланиш бойлар учундек кўринган бўлса, турли ишчи гуруҳлар заиф қатламга суғурта зарурат эканлигини ва унга кириш барча учун таъминланиши кераклигини тушунтириш учун ўқитиш йўлида каттик ишламоқда. Микросуғурта ушбу тенгсизлиқни йўқотишга қаратилган воситадир.

Микросуғурта чекка ҳудудлардаги ва кам таъминланган кўп сонли аҳоли қатламлари учун кичик суғурта мукофотлари эвазига уларнинг ҳаёти ва бизнес фаолиятида тез-тез учрайдиган ва уларнинг ўзи бериши мазкур аҳолининг янада қашшоқлашувига олиб келадиган рискларни суғурта орқали бошқаришга қаратилган. Шундан келиб чиққан ҳолатда давлат ўз фуқароларининг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш мақсадида суғурта мукофотларини давлат марказлашган ва маҳаллий маблағлар ҳисобидан тўлаб бериш орқали аҳолининг маълум қатламларини ёппасига суғурталашга эришади. Бу эса суғурталовчилар учун ҳам яхши имконият яратилишига олиб келади.

Ҳаёт суғуртаси – узок муддатли инвестиция қилишнинг энг қулай ва энг ишончли усулларида бири бўлиб, Ғарбий Европа, АҚШ, Сингапур ва Японияда унинг улуши жами суғурта бозорининг

60-70 фоизини ташкил этади ва аҳолининг қариб 90 фоизи жамғариб бориладиган суғурта полисларига эга. АҚШда мазкур суғурта тури бўйича суғурта мукофотлари киши бошига ўртача 700 АҚШ долларини ташкил этиб, дунё бўйича ушбу кўрсаткичнинг ўртача миқдори 400 АҚШ долларини ташкил этмоқда.

Sandeep Chaudhary ва Jasneet Кауларнинг фикрига кўра, мижозлар – ҳаётни суғурталаш бизнесида асосий таянч ҳисобланишини ҳамда ҳар қандай компания юқори фойда олиш мақсадида янги мижозларни жалқ қилишга ва амалдаги мижозларни сақлаб қолишга ҳаракат қилади[8]. Уларнинг фикрига кўра, ривожланган хорижий мамлакатлар билан таққослаганда, Ҳиндистоннинг ҳаётни суғурталаш саноати мижозларининг суғурта билан етарли даражада таниш эмаслиги истеъмолчиларга яхши хизмат кўрсатилмаслиги ва мижознинг дидига мос суғурта маҳсулотининг мавжуд эмаслиги боис унчалик катта ютуққа эришмаган.

Ўзбекистонда ҳаёт суғуртаси мустақиллик йилларида қандай шаклланди ва бугунги кунда у қандай ҳолатда? 2003 йил декабрда ҳаёт суғуртасига ихтисослашган биринчи суғурта компанияси – “Ўзбекинвест ҳаёт” шўъба компанияси ташкил этилди. 2009 йилга келиб яна битта ҳаёт суғуртасига ихтисослашган суғурта компанияси – Alfa Life ташкил этилди. Ундан кейинги йиллар давомида ҳаёт суғуртасига ихтисослашган суғурта компаниялари сони кўпайиб, 2019 йилда 8 тага етди. Натижада Ўзбекистонда жами суғурта хизматларига нисбатан ҳаёт суғуртасининг ҳиссаси 2022 йил натижалари бўйича 25,4 % ни ташкил этди[9]. 2011 йилда ушбу кўрсаткич 1,8 % ни ташкил этиб, ушбу тармоқда фаолият кўрсатган суғурта компаниялари 2 та эди[10]. Аммо 2023 йил натижалари бўйича ҳаёт суғуртасининг ҳиссаси кескин тушиб, 4 фоизни ташкил этди. 2011 йилда ҳаёт суғуртаси бўйича киши бошига тўғри келган суғурта мукофотлари 114 сўмни ташкил этган бўлса, 2022 йилда ушбу кўрсаткич 44025 сўмни ташкил этди. 11 йил ичида сезиларли ўсиш юз берди. Аммо 2023 йилга келиб ушбу кўрсаткич ҳам кескин тушиб кетди. Бунинг сабаби нимада? Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига киритилган ўзгартиришга кўра, 2023 йил 1 апрелдан жисмоний шахсларнинг ҳаётини узок муддатга суғурталаш учун тўлаган суғурта мукофотлари бўйича даромад солиғи имтиёзи бекор қилинди[11].

Маълумки, ривожланган мамлакатларда аҳоли даромадлари юқори даражада бўлиб, шу билан бирга ушбу мамлакатларда иқтисодиётда инфляция даражаси жуда паст. Ушбу икки ҳолат ҳаёт суғуртасининг ривожланиши учун асосий омил ҳисобланади. Шундай бўлсада ушбу мамлакатларда ҳаёт суғуртаси бўйича солиқ ва бошқа имтиёзлар амал қилмоқда. Натижада бу мамлакатлар суғурта бозорларида ҳаёт суғуртасининг ҳиссаси 50 фоиздан ортиқни ташкил этмоқда. Чунки имтиёзлар тақдим этиш орқали ҳаёт суғуртасини ривожлантиришдан давлатнинг манфаатдорлиги мавжуд, бу - давлатнинг ўз фуқароларини ижтимоий ҳимоялашни ушбу суғурта орқали амалга ошириши ҳамда бир вақтнинг ўзида ички инвестицион имкониятлардан самарали фойдаланишга эришишдан иборат. Мисол тариқасида: АҚШда киши бошига тўғри келадиган ҳаёт суғуртаси мукофотлари 700 АҚШ долларига тенг эканлигини ва аҳолиси 328 млн. кишидан ортиқлигини ҳисобга олганда: $700 \times 328\,000\,000 = 229\,600\,000\,000$ АҚШ доллари. Демак бир йилда ҳаёт суғуртаси соҳасида тўпланадиган узок муддатли маблағлар салка 300 млрд. АҚШ долларини ташкил этмоқда. Бу дегани шунча маблағни иқтисодиёт соҳаларига инвестиция сифатида йўналтириш мумкин дегани. Агар Ўзбекистонда аҳолининг 30 фоизи ҳаёт суғуртасига қамраб олинса ва улар томонидан бир йилда ўртача 100 АҚШ доллари суғурта учун тўланса: $100 \times 10\,800\,000 (36\,000\,000 : 30 = 10\,800\,000 \text{ киши}) = 1\,080\,000\,000$ АҚШ доллари. Демак бир йилда ушбу суғурта ҳисобидан тўпланган 1 миллиарддан ортиқ маблағ иқтисодиёт соҳаларига инвестиция сифатида йўналтирилган бўлар эди.

Ҳаёт суғуртаси бўйича солиқ имтиёзининг бекор қилинганлиги натижасида ихтисослашган 8 та суғурта компаниясининг 1 таси тугатилди. Қолган 7 тасининг молиявий аҳоли ночор ҳолатда. Ҳаёт суғуртасига ихтисослашган суғурта компаниялари учун амал қилаётган фойда солиғига ўрнатилган 50 фоизлик чегирма[12] 9 ойдан кейин, яъни 2024 йилнинг охирида тугайди. Иш берувчи томонидан ўз ходимлари учун бахтсиз ҳодисалардан эҳтиёт шарт

суғурта қилиш ва тиббий суғурта турлари бўйича тузилган суғурта шартномалари учун тўланган суғурта мукофотлари бўйича даромад солиғи имтиёзи 2024 йилнинг охирида тугаши муносабати билан Президент қарорига ўзгартириш киритилган ҳолда ушбу имтиёз 2027 йилнинг охиригача узайтирилди. Аммо ушбу саклаб қолинган имтиёзлар ҳаёт суғуртасини саклаб қолиш ва ривожланишини таъминлай олмайди. Шундан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 1 мартдаги 108 сон қарорида Иш берувчининг фуқаролик жавобгарлиги мажбурий суғуртасини ҳаёт суғуртасига ихтисослашган суғурта компаниялари томонидан амалга ошириш тартибини белгилаш тартибларини ишлаб чиқиш масаласи белгиланди [13]. Аммо жавобгарлик билан боғлиқ суғурта турлари тегишли бўлган суғурта класслари умумий суғурта тармоғига тегишли эканлигини эътиборга олганда, ушбу тадбир мавжуд суғурта қонунчилигига мос келмаслигини эътиборга олиш зарурлигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 23 октябрдаги 5265-сон қарорининг йўл харитасида ҳаёт суғуртаси бўйича тўпланган маблағларни инвестиция қилиш мақсадида инфляцияга боғланган давлат қимматли қоғозларини муомалага чиқариш масаласи белгиланган эди [13], аммо ушбу масала ҳозиргача амалга ошгани йўқ. Мамлакат иқтисодиётида инфляция даражасининг нисбатан юқори эканлиги ва ҳаёт суғуртасининг асосий даромади инвестицион фаолиятдан эканлигини эътиборга олганда, инфляцияга боғланган давлат қимматли қоғозларини чиқариш ушбу соҳа учун муҳим ҳисобланади.

Хулоса (Заключение. Conclusion). Мамлакатимизда ҳаёт суғуртасини саклаб қолиш ва ривожланишига эришиш учун юқорида келтирилган чет эл тажрибалари ва мамлакатимиздаги ҳаёт суғуртасининг мавжуд ҳолатидан келиб чиқиб, Ўзбекистонда ҳаёт суғуртасини ривожлантириш учун қуйидаги тадбирларни амалга ошириш ўзининг самарасини беради деб ҳисоблаймиз:

References:

1. Юлдашев О. Ҳаёт суғуртасини ривожлантиришнинг Хитой тажрибаси. //“Ўзбекистон суғурта бозори”. Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг илмий-амалий электрон журнали, 2023 йил 4-сон. Insurance.tsue.uz..
2. Swiss Re Sigma (2023), “World insurance: stirred, and not shaken”, Sigma No3/2023. URL: <https://www.swissre.com/dam/jcr:3fd9db6e-f497-43b3-9e69-2ba89e7a2c31/2023-09-zrh-23-13658-p1-sigma-3-wis-2023.pdf>
3. Баратова Д. Ўзбекистонда жамғариб бориладиган ҳаёт суғуртасини ривожлантириш йўллари. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. –Т.: ТДИУ -2020.
4. Ермасов С.В. ва Ермасова Н.Б. Страхование: учебник. –М.: Высшее образование, 2008. –458 с.
5. Шихов А.К. Страхование: учебное пособие –М.: Юнити-Дана, 2001. –322 с.
6. Юлдашев О. Ҳаёт суғуртаси бўйича тўловларни кафолатлаш тизимини ташкил этиш принциплари. //Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар илмий электрон журнали. № 4, июл-август, 2020 йил.
7. Абиркулов Б.А. Пенсия суғуртасининг назарий ва ташкилий асослари. //Молия ва банк иши.
8. Sandeep Chaudhary, Jasneet Kaur, Consumer perception regarding life insurance policies: a factor analytical approach. <http://www.ijim.in/wp-content/uploads/2016/07/Vol-1-Issue-IV-30-40-paper-4-Sandeep-Choudhary-consumer-perception-regarding-life-insurance-policies-a-factor-analytical-approach.pdf>.
9. IMDA.UZ сайти маълумотлари.
10. Молия вазирлиги қошидаги Суғурта назорати давлат инспекциясининг 2011 йил учун ҳисобот материаллари.
11. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси солиқ кодекси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 22.02.2024 й., 03/24/911/0142-сон.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 23 октябрдаги ПҚ-5265-сон қарори. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 23.10.2021 й. 07/21/5265/0992-сон.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 1 мартдаги №ПҚ-108 сон “Суғурта хизматлари бозорини янада ривожлантиришнинг комплекс чора-тадбирлари тўғрисида” қарори...

- фуқароларда ҳаёт суғуртасига бўлган ишончни таъминлаш мақсадида тўловларни кафолатлаш жамғармасини ташкил этиш;
- инфляцияга боғланган давлат қимматли қоғозларини эмиссия қилиш;
- суғурта компаниялари томонидан инфляцияга боғланган ҳаёт суғуртаси маҳсулотларини ишлаб чиқиш;
- бекор қилинган солиқ имтиёзини янгича талаблар асосида амалга киритиш;
- суғурта компаниялари учун амал қилаётган фойда солиғидан чегирма ва ҳўжалик субъектлари томонидан ўз ходимларини бахтсиз ходисалардан суғурталаш ва тиббий суғурта бўйича белгиланган солиқ имтиёзларининг амал қилиш муддатини узок муддатга узайтириш;
- ҳаёт суғуртаси бўйича давлат-хусусий шерикчилиги асосида (суғурталанувчи учун суғурта мукофотини давлат маблағлари ҳисобидан тўлаб бериш) кам таъминланган ва чекка ҳудудлардаги аҳоли қатламлари учун микросуғурта маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва ёппасига суғурталашни амалга ошириш;
- аҳоли ўртасида ҳаёт суғуртаси бўйича тарғибот-ташвиқот ишларини йўлга қўйиш;
- суғурта компанияларининг аҳоли орасига кириб борган ҳолда суғурта хизматларини таклиф этиш ва онлайн сотувларни йўлга қўйиш.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимиз аҳолисининг 50 % дан ортиғи ўрта табақага мансублиги, аҳолининг 50 % дан ортиғини ёшлар ташкил этиши ва аҳоли турмуш даражасининг ортиб бораётганлигини эътиборга олганда, ҳаёт суғуртаси катта потенциалга эга. Унинг ижтимоий ҳимоя хусусияти ва йирик инвестициявий манбага айланиши мумкинлигини эътиборга олганда ушбу соҳани давлат томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватлаган ҳолда ривожланишини таъминлаш зарур.